

WINDHOEK, NAMIBIA, 1. HELMIKUUTA 2000

**Antti Eskola, Uskon tunnustelua.
Otava, Helsinki 1999.**

Arvoisa Antti Eskola

Olen kiusallisen tietoinen kirjemuodon teennäisyydestä, mutta eräät seikat puoltavat sen valintaa tässä yhteydessä. Kirjasi *Uskon tunnustelua – Mitä Jumalasta pitäisi ajatella?* (Otava 1999) alussa esitetään toive saada kirjasta palautetta, jonka varmistamiseksi mukana on myös kotiosoite. Lisäksi teksti on kirjoitettu siten, että se suorastaan kutsuu dialogiin, jota käsittäkseni on käytykin lehtien sivuilla. Siksi kirjemuoto, vaikka emme tunnekaan toisiamme.

Jostain vaikeasti ilmaistavissa olevasta syystä tunsin hengenheimolaisuutta kirjoittajaminääsi kohtaan. Saattaa olla, että omat – tai tarkemmin sanoen isäni – sukupuuret Urjalassa synnyttivät tunteen, että olemme samaa huonetta ja sukua. Tiedän, että identifikaationi Urjalaan täyttää kaikki ”kuvitteellisen heimokotimaan” tunto-merkit, mutta siitä huolimatta puheesi torppariudesta, ”köyhän miehen juutalaisuudesta”, vetosi minuun. Kerrotta kirjassasi myös sen, että olet horoskoopppimerkiltäsi Leijona – niin olen minäkin.

Lukutavalleni selitykseksi mainittakoon, että olen papin poika, läpeensä kristillisessä maaperässä kasvanut. Toisaalta, jos olisin samaa sukupolvea kuin Sinä, olisin tuntenut vetoa sitä ideologiaa kohtaan, johon Sinut yhdistetään – tai niin ainakin haluan kuvitella. Oman sukupolveni kapina yhteiskunnallisia epäoikeudenmukaisuuksia kohtaan kanavoitui toisin, mikä heijastuu osaltaan myös yhteiskuntatieteelliseen teorianmuodostukseen, jossa – reippaasti kärjistäen – maailmanparannus on muuttunut merkityksillä leikittelyksi. (Tosin en ole varma, voiko ”omasta sukupolvestani” edes puhua yhtenä kokonaisuutena samassa mielessä kuin ”60-lukulaisista”.)

Satunnaisesta lukijasta edellä esitetty saattaa tuntua joutavanpäiväiseltä. Teoksesi sävy ei mielestäni kuitenkaan anna muuta mahdollisuutta, eikä perinteinen kirja-arvostelu tekisi oikeutta uskon tunnustelusi avoimuudelle. Kirjasi on avoin teksti, se kysyy enemmän kuin vastaa.

Luterilaisuus ei ole seksikästä

Antti Eskola kirjoittaa Jumalasta, ja vielä

isolla alkukirjaimella! Voit uskoa, että taruin kirjaasi suuren uteliaisuuden vallassa, kuten ymmärtääkseni moni muukin. Olit itsekin tietoinen aiheesi epäsovinnaisuudesta: ”Jos olisin kertonut, että alan tutkia pornoa tai pedofiliaa, se ei olisi ihmetyttänyt lainkaan niin paljon kuin tieto, että olen kiinnostunut uskonnosta.”

Toisaalta tekisi mieleni ihmetellä ääneen, miksi uskonto ja etenkin arkinen evankelisluterilaisuutemme tuntuvat kiinnostavan niin harvoja tutkijoita. Kun suomalaisuuden analyysi tuntuu olevan niin kovin ajan-kohtaista monilla tutkimusaloilla, niin eikö juuri luterilaisuus ole yksi tärkeimmistä kansallista identiteettiämme muovanneista tekijöistä? Vastausta voi hakea juuri aiheen tuttuudesta. Luterilaisuus on niin itseltään selvä osa kulttuuriamme, ettei sitä välttämättä tule edes ajatelleksi. Tarvittaisiin sosiologin vieraannuttavaa katsetta.

”Kun vanhempani ovat vieneet minut kasteelle, he eivät ole halunneet antaa minulle pelkkää nimeä, vaan myös ikään kuin suljetun kirjeen. Kerran elämässä se kai pitää avata, lukea kunnolla ja sitten joko heittää pois tai kirjoittaa siihen vastaus, niin kuin nyt yritän tehdä.” Kuvittelen mielessäni torpparin lapsikatraan, joista yksi saa vanhemmiltaan torpan ja muiden ei auta kuin etsiä oma ”torppansa”: rengiksi kartanoon tai palkkatyöhön kaupunkiin (kuten oma isoisäni). Vanhemmat haluavat antaa kuitenkin jokaiselle lapselleen jotakin, olkoonkin sitten pientä ja vaatimatonta tai jopa immateriaalista: evästyksen sana, varoitus, siunaus. Kristillinen usko, johon lapsi kasteessa liitetään, on *perintö* siinä missä talo ja peltotilkkukin.

Toivottavasti en yleistä liikaa, kun sanon, että 60-luvun (tutkija)sukupolvi ei ole osannut antaa tuolle perinnölle edes sitä arvoa, mitä sillä on kulttuurisessa mielessä. Kirkkoa arvostelevat syyllystyvät usein samaan kapeakatseisuuden ja suvaitsemattomuuden syntiin kuin ne ”uskovaiset”, joiden maailmankatsomukseen kritiikki kohdistuu.

Saarnaaja vai eksegeetti?

Tunnettu vasemmistolaisprofessori etsii eläkepäivillään Jumalaa! Näin saattaisi jokin herätyskristillinen lehti otsikoida kirjaasi käsittelevän jutun. Tällaisen otsikon laatinut toimittaja tuskin löytäisi Jumalaa kirjasi sivuilta. Jutun lopussa lukijoita kehoitettaisiin rukoilemaan sen puolesta, että Eskola pääsisi epäilyistään.

Kuvitteellinen lehtijuttu on esimerkiksi kristinuskon piirissä vaikuttavista, äärimmäisen voimakkaista ja lukkiutuneista dis-

kursseista. Kyse on kielestä ja sen voimasta tehdä rajoja meidän ja muiden välille. Herätyskristillinen, uskonratkaisua korostava – kirjasi kielellä ”uskovainen” – lukija haluaisi tietää, voiko Sinut lukea pelastettujen joukkoon. Joku toinen, voimakkaan ateistisen maailmankuvan omaava olisi kiinnostunut, kuinka pahasti olet hurahtanut. Hän lukisi kuin piru Raamattua ne kohdat, joissa olet kirjoittanut jumalan isolla alkukirjaimella. – *Vanhuus ja kuoleman läheisyys sekoittavat terävimmänkin pään*, saattaisi kuulua johtopäätös. Helsingin Sanomat kiirehtikin rauhoittamaan lukijoita otsikoinnillaan: ”Antti Eskola ei ole tullut uskoon vaan pohtii järkevän ihmisen uskontoa.”

Onneksi analyttinen ja harkittu lähestymistapasi tekee molemmat edellä mainitut lukutavat mahdottomiksi. Diskursiiviset valintasi saavat lukijan tuntemaan, että hän pohtii asiaa rinnallasi, eräänlaisessa ohjaustilanteessa, jossa ei etsitä totuutta vaan totuudelle annettuja merkityksiä. Juuri omakohtaisuus, pohdintasi siitä, millaiseen Jumalaan juuri Sinä voisit uskoa, estää kertojasi muuttumisen *saarnaajaksi*, vaikka oletkin kirjasi esipuheessa valmis hyväksymään tuon epiteetin itsellesi. Saattaa olla, että olet joissakin yhteiskunnallisissa kannanotoissasi esiintynyt saarnaajana, mutta ”uskon asioissa” nimittäisin Sinua nimenomaan eksegeetiksi, tekstien tulkitsijaksi.

Tekstisi perusteella luonnehtisin Sinua myös pedagogiksi. Pitkä kokemus kirjoittajana, useiden oppikirjojen laatiminen, näkyy tekstissä, joka etenee kuulaana ja helposti seurattavana. Myönnät kuitenkin tarinallesi vapauden seurata oikkujaan: siirtymä lukuun kahdeksan, ”jossa sukellaan aikaan ennen syntymääni, maailmaan, johon tavoittelemani monikerroksisen elämänmuodon ja mahdollisen uskoni juuret ulottuvat”, lienee juonellisesti tarkoin harkittu, mutta saattaa olla, että kriittisen lukijan mielestä siihen asti hyvin toiminut analyysi katkeaa ja kertojaksi asettuu toinen, esimodernia romantisoiva kirjoittajaminä.

Voisi esittää, että kirjassasi on useampi tai vähintäänkin kaksi eri kertojaa: kristinuskon analysoinnista tieteellisessä mielessä kiinnostunut sosiaalipsykologi ja oman elämänsä valintoja ja niiden suhdetta menneeseen pohtiva yksityishenkilö. Viileä tiedemies ja lämmin arvokonservatiivi.

Lajityypiltään *Uskon tunnustelua* on tavallaan hybridi, mikä saattaa kiusata tai hämmentää osaa lukijoista. Se ei vastaa oikein minkäänlaisia odotuksia, mutta usein on niin, että sellaisilla kirjoilla, jotka eivät oikein sovi mihinkään genreen, on

tapana luoda omat kategoriansa. Toisaalta on vaarana se, mistä itse kirjoitat, kun käsittelet luonnontieteen (kvanttifysiikan) kielen soveltumattomuutta jumalasta puhuttaessa: ”Sekoittamalla keskenään kahta diskurssia voi kummankin tuottama erityinen ajattelun kohde tarvetta.” Onko yhteiskuntatieteellinen diskurssi puolestaan jonkinlainen metakieli, jolla voi selittää kaikenlaisia ilmiöitä, myös niinkin intiimiä asiaa kuin ihmisen suhdetta jumalaansa?

Missä Jumala luuraa?

Mitä Jumalasta pitäisi ajatella? Asiaan liittyy olennaisesti se, miten Jumalasta pitäisi puhua. Tarjoat kaksi vaihtoehtoa, diskursseissa tuotetun jumalan ja persoonallisen Jumalan (”Persoonallinen”, kuten huomautat, viittaa ihmisen persoonallisuuteen, ei ihmisen kaltaiseen jumalolentoon.)

”Jumalasta voi mielestäni puhua järkevästi ja uskottavasti siis eräiden tekstien tuottamana ajattelemisen ja uskominen kohteena sekä ihmisen toiminnissa läsnä olevana persoonallisena jumalana. Näiden välillä on helposti ymmärrettävä vastavuoroinen suhde. Tekstien jumala ruokkii persoonallista jumalaa, joka vuorostaan ohjailee tekstien lukemista ja tulkintaa. Mutta voisiko näiden takana olla uskottavalla tavalla vielä jonkinlainen ’taivaallinen’ jumala?”

Maailma on sana, totesi Samuli Paronen aikanaan. Ajatuksiasi tyypistäen saamme muotoilun: Jumala on teksti. Tämän osan analyysistäsi allekirjoittavat kaikki ne, jotka jakavat näkemyksen todellisuuden diskursiivisesta luonteesta. ”Persoonallinen jumala” onkin jo vaikeampi pala nieltäväksi, ”taivaallisesta jumalasta” puhumattakaan.

Kuvittelen mielessäni nelikentän, jossa vasemmalla sivulla on päällekkäin kaksi kirjasi kertojaa, ’tutkija’ ja ’yksityishenkilö’. Nelikentän päällä lukee ensin ’jumala diskurssina’ ja sitten ’persoonallinen jumala’. Kirjaasi lukiessa voi miettiä, missä nelikentän laatikossa kulloinkin ollaan. Kirjasi rikkaus on siinä, että myös ’tutkija’ kirjoittaa ’persoonallisesta jumalasta’ ja ’yksityishenkilö’ ’jumalasta diskurssina’. Tuloksena on mielenkiintoinen ristiinvalaistus.

Kristinuskon apologia

Kuinka siis puhua jumalasta järkevästi, napsauttamatta osaa aivoistaan off-asettoon? Ymmärrän asian niin, että olet aset-

tanut itsellesi tehtäväksi selittää luterilaisia opinkappaleita niin sanotusti parhain päin. Tällainen pyrkimys näkyy pohdinnoissasi siitä, ”kuinka kirkon opinkappaleita voisi lukea ja ymmärtää, jotta tiedettä arvossapitävä ja sen kysymyksiä pohtiva ihminen saattaisi oppiinsa uskoa.”

Käyt läpi yksityiskohtaisesti uskontunustuksen ja mietit jokaisen väittämän kohdalla, kuinka voisit allekirjoittaa sen. Esimerkiksi Jumalan kolminaisuus tuntuu yllättävänkin järkeväältä selityksesi jälkeen. Yllättävää sen sijaan on näkemyksesi ehtoollisenvietosta, ”joka nykymuodossaan tuo oksettavalla tavalla mieleen ihmissyönnin [...]”. Kirjasi sävyn huomioon ottaen olisin kuvitellut, että olisit löytänyt ehtoolliselle yhteisöllisyyteen liittyviä merkityksiä. ”Jumalanviljan” jakamisen kun kuvittelisi olevan juuri se kristinuskon riitti, jonka symboliikka vetoaisi kaikkiin ”sydämen sosialisteihin”.

Päätät kuitenkin kiehtovan analyysisi epäilyksiin: ”Itselleni epäily uskonkysymyksissä merkitsee herkkyyden säilyttämistä sen edes takaisin liikkuvan rajaviivan tuntumassa, joka ohuena ja katkeilevana erottaa mielessä jo tyydyttävän vastauksen saaneet kysymykset selvittämättömistä.” Kirjoitat, että uskon ongelma ei ratkea selittämällä oppia sen mukaan, että löytyisi itselle sopiva jumala. ”On kysyttävä myös, miksi uskoisin uskottavaan jumalaan.” Seuraa siirtymä kielestä *elämänmuotoon*, joita yhdistää kysymys maailman merkityksellistämisestä.

Paluu juurille

Aikaamme leimaa historiattomuus sekä laman jälkeen uudestaan nousut usko tulevaisuuteen ja ihmisen kaikkivoipaisuuteen. Kun emme enää muista, mistä olemme tulossa, tie eteenpäin alkaa väreillä kuin auringon sumentama maisema autiomaassa. Taaksepäin tähyily ei ole muotia, ei vaikka vuosiluvun kaikkien numeroiden vaihtuminen antaisi syyn ajatella, että on tilinteon hetki.

Elämme taas kirkasotsaista individualisaation aikaa. Samaan aikaan puhutaan kuitenkin yhteisöllisyyden uudesta tulemisesta, mikä onkin selkein merkki siitä mitä olemme menettäneet (tai menettämässä). Sata vuotta sitten ei puhuttu mistään kolmannesta sektorista. Ihminen syntyi ja eli yhteisössä, halusipa hän sitä tai ei. Yhteisöä ei tarvinnut erikseen perustaa.

Kun kirjoitat lapsuutesi Urjalasta, työmoraaalista, itsellisyydestä, suhteesta omaan torppaan (oli se sitten vaikka yliopiston laitos, jossa kävit kertomasi mukaan iltaisin tarkistamassa, että ovet ovat kiinni, va-

lot pois ja kopiokone pois päältä) ja vanhempiesi luottamuksesta Jumalaan, olen havaitsevinani voimakkaan kaipuun yhteisöllisyyttä kohtaan.

En kuitenkaan tulkitse tuota kaipuuta ”vanhan hyvän ajan” nostalgisoinniksi vaan itsereflektioksi: vuosikymmenten ajan yhteiskuntaa ja ihmisten käyttäytymistä siinä tutkinut tiedemies pohtii omia syvimpiä vaikuttimiaan, henkilöhistoriaansa unohtamatta. Taustalla alkaa hahmottua modernin ihmisen avainkysymys: kuka minä olen? Identiteetin rajat piirtyvät binaaristen oppositioiden kautta: agraari/urbaani, uskonto/tiede, esimoderni/moderni. Samoista aineksista on myös suomalaisuus tehty!

Positioinnin ongelma

Yksi asia kirjastasi jäi kuitenkin mietityttämään. Se liittyy kirjoittajapositioosi, siihen ”asentoon”, jossa kirjoitat. Se näkyy paitsi asenteessasi sellaisiin puheenvuoroihin kuin Kari Cantellin *Tiedemiehen mietteitä uskosta* myös teoksesi tausta-aineistossa yleisemminkin. Saattaa olla, että kynälläsi on taipumus kirjoittaa aina jotakin vastaan, mikä ei tietenkään ole pahe – päinvastoin. Ymmärrän hyvin, että Cantellin edustama luonnontieteellinen kapeakatseisuus saa kynän sauhuamaan. Jo pelkästään kirjan nimi aiheuttaa närästystä!

Sitä en kuitenkaan ymmärrä, miksi olet tietoisesti jättänyt perehtymättä esimerkiksi aihepiiriäsi sivuvaan teologiseen tai tunnustukselliseen kirjallisuuteen, paitsi jos sellaista on sattunut löytymään hyllystäsi. Lutherinkin tekstiä olet vain ”varovasti kurkistellut”. Selität positiotasi seuraavaan tapaan:

”Metodinen perusideani on kuitenkin se, että kirjoitan yhteiskuntatieteilijänä, joka uskonnon kysymyksistä ja kirkon opista tietää suunnilleen sen, mikä minun ikäiseni ja koulutustasoiseni kirkossakäymätön järkevänpuoleinen suomalainen mies tietää tai kuvittelee tietävänsä. Tästä nousee ajatusteni ’edustavuus’.”

On vain jotenkin vaikea niellä tällaista tietoisesti tietämättömän tai ulkopuolelta asiaa tarkastelevan pohdiskelijan positioita, etenkin kun kyse on valinnasta ja kun siihen liittyy ajatus edustavuudesta. Minusta voi hyvällä syyllä kysyä, olisiko aiheesta saatu enemmän irti, jos käyttämäsi kirjallisuuden joukossa olisi ollut enemmän sellaisia uskonnollisia – siis tunnustuksellisia – kirjoja, joissa lukijalle anne-

taan lupa epäillä. Esimerkkinä voisi mainita viime aikoina paljon esillä olleen Jaakko Heinimäen kirjat.

Kiteytän huomautukseni seuraavasti: On yksinkertaisesti sääli, että dialogiin kutsuva tekstisi ei ole enempää hyödyntänyt sitä dialogia, jota kirjasi aihepiiristä on jo kirkon piirissä käyty.

Kunnioittaen
Olli Löytty